

Yuval Noah Harari: Svijet nakon koronavirusa

Čovječanstvo se upravo suočava s globalnom krizom, možda najvećom krizom naše generacije. Odluke koje će ljudi i vlade donijeti u sljedećih nekoliko tjedana vjerojatno će oblikovati svijet u godinama koje dolaze. Oni će oblikovati ne samo naše zdravstvene sustave već i naše gospodarstvo, politiku i kulturu. Moramo djelovati brzo i odlučno. Također bismo trebali uzeti u obzir dugoročne posljedice svojih postupaka. Kada biramo između alternativa, trebali bismo se zapitati ne samo kako prevladati neposrednu prijetnju, već i kakav će biti svijet u kojem ćemo živjeti kada oluja prođe. Da, oluja će proći, čovječanstvo će preživjeti, većina nas će i dalje biti živa - ali će svijet u kojem ćemo živjeti biti drugačiji.

Mnoge kratkoročne hitne mjere postat će sastavnim dijelom života. Takva je priroda hitnih slučajeva. Oni ubrzavaju povijesne procese. Odluke koje bi u normalnim okolnostima zahtijevale godine raspravljanja, donose se za nekoliko sati. U upotrebu se uvode tehnologije koje nisu do kraja razvijene, pa čak i one koje su opasne, jer su rizici veći ako ne poduzmemo ništa. Cijele zemlje služe kao zamorci u velikim socijalnim eksperimentima. Što se događa kada svi rade od kuće i komuniciraju samo na daljinu? Što se događa kada cijele škole i sveučilišta prijeđu na Internet? U normalnim se vremenima vlade, tvrtke i odbori koji upravljaju školstvom nikada ne bi složili s provođenjem takvih eksperimenata. Ali ovo nisu normalna vremena.

U ovo krizno vrijeme suočavamo se s dva posebno važna izbora. Prvi je između totalitarnog nadzora i osnaživanja građana. Drugi je izbor između nacionalističke izolacije i globalne solidarnosti.

Da bi se epidemija zaustavila, cijele se populacije moraju pridržavati određenih smjernica. Postoje dva glavna načina da se to postigne. Jedna od metoda je da vlada nadgleda ljude i kažnjava one koji krše pravila. Danas, po prvi puta u povijesti čovječanstva, tehnologija omogućuje stalno praćenje svih. Prije pedeset godina KGB nije mogao pratiti 240 milijuna sovjetskih građana 24 sata dnevno, niti se KGB mogao nadati da će učinkovito obraditi sve prikupljene informacije. KGB se oslanjao na ljudske agente i analitičare te jednostavno nije

mogao postaviti agenta da prati svakog građanina. Ali sada se vlade mogu pouzdati u sveprisutne senzore i moćne algoritme umjesto u špijune od krvi i mesa.

U svojoj borbi protiv epidemije koronavirusa nekoliko je vlada već primijenilo nove alate za nadzor. Najistaknutiji je slučaj Kine. Pomnim praćenjem pametnih telefona, korištenjem stotina milijuna kamera za prepoznavanje lica i obvezom ljudi da provjeravaju i izvještavaju o svojoj tjelesnoj temperaturi i zdravstvenom stanju, kineske vlasti mogu ne samo brzo prepoznati moguće nositelje koronavirusa, već i pratiti njihovo kretanje i identificirati bilo koga s kime su došli u kontakt. Niz mobilnih aplikacija upozorava građane na blizinu zaraženih pacijenata.

Jedan od problema s kojim se suočavamo pri oblikovanju našeg stava o nadzoru, jest taj što nitko od nas ne zna točno kako nas se nadzire i što bi mogle donijeti naredne godine. Tehnologija nadzora razvija se vratolomnom brzinom, a ono što se prije 10 godina činilo znanstvenom fantastikom, danas su stare vijesti. Zamislite misaoni eksperiment u kojem hipotetska vlada zahtijeva od svakog građanina da nosi biometrijsku narukvicu koja 24 sata dnevno prati tjelesnu temperaturu i puls. Dobiveni podaci se prikupljaju i analiziraju pomoću vladinih algoritama. Algoritmi će znati da ste bolesni i prije nego što to vi budete znali, a znat će i gdje ste bili i koga ste sreli. Lanci zaraze mogli bi se drastično skratiti, pa čak i potpuno presjeći. Takav bi sustav mogao zaustaviti epidemiju u roku od nekoliko dana. Zvuči prekrasno, zar ne?

Loša strana toga je, naravno, davanje legitimiteta zastrašujućem novom sustavu nadzora. Ako, na primjer, znate da sam kliknuo na link Fox News, radije nego na link CNN-a, to vam može reći ponešto o mojim političkim stavovima, a možda čak i o mojoj osobnosti. Ali ako možete pratiti što se događa s mojom tjelesnom temperaturom, krvnim tlakom i otkucajima srca dok gledam video isječak, možete saznati što me nasmijava, što me tjera u plač i što me čini vrlo, vrlo ljutim.

Ključno je zapamtiti da su ljutnja, radost, dosada i ljubav biološki fenomeni baš poput vrućice i kašlja. Ista tehnologija koja identificira kašalj mogla bi identificirati i smijeh. Ako korporacije i vlade počnu masovno prikupljati naše biometrijske podatke, mogu nas upoznati daleko bolje nego što mi sami sebe znamo, a onda mogu ne samo predvidjeti naše osjećaje već i manipulirati

našim osjećajima i prodati nam sve što žele - bio to proizvod ili političar. U usporedbi s biometrijskim praćenjem, taktike hakiranja podataka Cambridge Analytice izgledale bi kao da su iz kamenog doba. Zamislite Sjevernu Koreju 2030. godine, kada svaki građanin mora nositi biometrijsku narukvicu 24 sata dnevno. Ako slušate govor Velikog Vođe, a narukvica registrira znakove vašeg bijesa, gotovi ste.

Mogli biste, naravno, ponuditi razloge za biometrijski nadzor kao privremenu mjeru koja se poduzima tijekom izvanrednog stanja. Ona bi nestala prestankom hitne situacije. Ali privremene mjere imaju gadnu naviku da traju duže od hitnih slučajeva, pogotovo jer je na pomolu uvijek neka nova hitna situacija. Moja domovina Izrael je, na primjer, proglasila izvanredno stanje tijekom Rata za neovisnost 1948. godine, što je opravdalo niz privremenih mjera, od cenzure tiska i konfisciranja zemlje do posebnih propisa za pripremanje pudinga (ne šalim se). Rat za neovisnost odavno je dobiven, ali Izrael nikada nije proglasio završetak izvanrednog stanja i nije ukinuo mnoge "privremene" mjere iz 1948. godine (izvanredni propis o pudingu je milosrdno ukinut 2011. godine).

Čak i kada su zaraze korona virusom svedene na nulu, neke vlade gladne podataka mogle bi tvrditi da trebaju zadržati sustave biometrijskog nadzora jer se boje drugog vala korona virusa ili zato što se u srednjoj Africi razvija novi soj ebole ili jer... shvaćate. Posljednjih godina vodi se velika bitka oko naše privatnosti. Kriza koronavirusa mogla bi biti prijelomna točka te bitke. Jer, kada se ljudima da izbor između privatnosti i zdravlja, oni će obično odabrati zdravlje.

Zahtijevati od ljudi da izaberu između privatnosti i zdravlja zapravo je sam korijen problema. Jer, to je lažni izbor. Možemo i trebamo imati i privatnost i zdravlje. Možemo odabrati zaštititi svoje zdravlje i zaustaviti epidemiju koronavirusa ne uspostavljanjem režima totalitarnog nadzora, već osnaživanjem građana. Posljednjih su tjedana neke od najuspješnijih napora na suzbijanju epidemije koronavirusa organizirali Južna Koreja, Tajvan i Singapur. Iako su se ove zemlje na neki način koristile aplikacijama za praćenje, mnogo su se više oslanjale na opsežna testiranja, na iskreno izvještavanje i na dobrovoljnu suradnju dobro informirane javnosti.

Centralizirano praćenje i oštre kazne nisu jedini način tjeranja ljudi da se pridržavaju korisnih smjernica. Kad se ljudima iznesu znanstvene činjenice i kada ljudi vjeruju vlastima da im iznose te činjenice, građani mogu učiniti pravu stvar čak i ako im Veliki Brat ne gleda preko ramena. Samomotivirano i dobro informirano stanovništvo obično je daleko moćnije i učinkovitije od neukog stanovništva pod paskom policije.

Razmotrite, na primjer, pranje ruku sapunom. To je bio jedan od najvećih napredaka u ljudskoj higijeni ikad. Ova jednostavna akcija svake godine spasi milijune života. Iako to uzimamo zdravo za gotovo, znanstvenici su tek u 19. stoljeću otkrili važnost pranja ruku sapunom. Prije su čak i liječnici i medicinske sestre prelazili s jedne na drugu kiruršku operaciju bez pranja ruku. Danas milijarde ljudi svakodnevno peru ruke, ne zato što se boje “policije za sapun”, već zato što razumiju činjenice. Perem ruke sapunom jer sam čuo za viruse i bakterije, razumijem da ti sićušni organizmi uzrokuju bolesti i znam da ih sapun može ukloniti.

Ali da biste postigli takvu razinu suglasnosti i suradnje, potrebno vam je povjerenje. Ljudi trebaju vjerovati znanosti, vlastima i medijima. Tijekom posljednjih nekoliko godina neodgovorni političari namjerno su potkopali povjerenje u znanost, vlasti i medije. Sada bi ti isti neodgovorni političari mogli doći u iskušenje okrenuti se autoritarnosti, tvrdeći da se jednostavno ne može vjerovati javnosti da će postupiti ispravno.

Povjerenje koje je godinama narušavano se obično ne može obnoviti preko noći. Ali ovo nisu normalna vremena. U trenutku krize i stavovi se mogu brzo promijeniti. Možete godinama voditi ostrašćene rasprave sa svojom braćom i sestrama, ali kada se dogodi neka hitna situacija, iznenada otkrijete skrivenu zalihu povjerenja i prijateljstva i požurite jedni drugima pomoći. Umjesto izgradnje režima nadzora, nije prekasno za izgradnju povjerenja ljudi u znanost, u vlasti i u medije. Svakako bismo se trebali koristiti i novim tehnologijama, ali ove bi tehnologije trebale osnažiti građane. Za praćenje sam tjelesne temperature i krvnog tlaka, ali ti se podaci ne bi trebali koristiti za stvaranje svemoćne vlade. Umjesto toga, ti bi mi podaci trebali omogućiti da

donosim više informiranih osobnih izbora, a također da držim vladu odgovornom za njezine odluke.

Kad bih mogao pratiti svoje zdravstveno stanje 24 sata dnevno, saznao bih ne samo jesam li postao opasan po zdravlje drugih ljudi, već i koje navike doprinose mom zdravlju. I kad bih mogao pristupiti i analizirati pouzdane statističke podatke o širenju koronavirusa, mogao bih prosuditi govori li mi vlada istinu i donosi li ispravne politike za borbu protiv epidemije. Kad god ljudi govore o nadzoru, imajte na umu da istu tehnologiju nadzora obično mogu koristiti ne samo vlade za praćenje pojedinaca - već i pojedinci za nadzor vlada. Epidemija koronavirusa stoga je značajan test građanstva. U danima koji slijede, svatko od nas trebao bi odabrati da vjeruje znanstvenim podacima i zdravstvenim stručnjacima, umjesto neutemeljenim teorijama zavjere i političarima koji služe samo sebi. Ako ne uspijemo donijeti pravi izbor, mogli bismo se odreći svojih najdragocjenijih sloboda, misleći da je to jedini način da zaštitimo svoje zdravlje.

prev. S. Winkler

Financial Times, March 20 2020, <https://www.ft.com/content/19d90308-6858-11ea-a3c9-1fe6fedcca75>